

A szaktájékoztató és kommunikáció etikai kérdései

Az első pillanatra talán meglepő, ha a szaktájékoztatóval és a kommunikációval kapcsolatban etikáról beszélünk, hiszen úgy tűnik, hogy a tájékoztató problémái végrehajtásukban inkább technikai, tartalmukban pedig inkább tudományos problémák. Ha azonban meggondoljuk, hogy a szaktájékoztató és a kommunikáció, amelynek középpontjában mindig az ember, a felhasználó áll, a tudományos kutatás köréből egyre inkább behatol a társadalmi gyakorlat egyéb, pl. az energia, az egészségügy, a közgazdaság stb. területeire is, akkor világossá válik az információs etika megteremtésének szükségessége.

Az etikával kapcsolatos valamennyi kérdésre még csak megközelítőleg sem térhetünk ki; itt most a problémának csupán a körvonalazására szorítkozhatunk, mégpedig a gyakorlat oldaláról való megközelítéseket alkalmazva.

Minden etikai reflexió alapja az emberi szabadságjog, ez pedig a mi területünkön az *információ szabadsága*.

Milyen etikai elvek vonhatók le ebből az információk előállítására, továbbítására és felhasználására vonatkoztatásban?

Etikai elvek az információelőállításban

Az információ előállításának etikai elvei részben a tudományos kutatás etikájának körébe tartoznak, ám ez az etika újabb térbeli kiterjedéssel gazdagszik, amennyiben a szakismereteket nem önmagukban, hanem a szaktájékoztató szempontjából szemléljük.

A szakismeretek előállításának etikai alapja az *igazság elve*. A tudós felelős az ismeretek valóság-hű feltárásáért, bemutatásáért. Ezek közé tartozik, hogy eközben a tudós tekintettel kell lennie munka- (és ember)társainak szempontjaira is, azaz kerülni kell minden dogmatizmust.

Ez utóbbi követelmény az *objektivitás elvéhez* kapcsolódik.

Ez viszont már a *teljesség elvéhez* vezet, ami pedig – a terjesztés inkább mennyiségi teljességével szemben – a minőségi teljességet, az ismeretek egészének bemutatását követeli meg.

Etikai elvek az információtovábbításban

a) A *hozzáférhetőség elve* kimondja, hogy az információkat mindenki számára egyformán hozzáférhetővé kell tenni. Ezt nem akadályozhatják sem politikai, sem gazdasági szempontok. Sem az információkban gazdag és szegény országok, sem az információban gazdag országok között nem szabad meggátolni az információáramlást.

A hozzáférhetőséget kizárólag a felhasználó szükségletei és igényei határozhatják meg, nem pedig az információk terjesztőinek gazdasági érdekei.

Az információk továbbítóinak felelőssége kiterjed a jövő nemzedékekre is. Az információkat az ő számukra is hozzáférhetővé kell tenni. Ezt az etikai elvet is szem előtt kell tartani, amikor arról döntünk, hogy a nyomtatott szó demokratizmusát különböző elektronikus eszközökre váltjuk fel. Éppen mivel a hozzáférhetőség biztosításának ez utóbbi új módja hatalmi tényezővé válhat, még nagyobb gonddal kell ügyelni a mindenki számára egyenlő lehetőségek biztosítására.

b) A *bizalom elve* felelősségteljes, megbízható eljárást ír elő mind az információkkal, mind pedig az előállítókkal és felhasználókkal szemben. Az adatotalom etikai fogalma, elsősorban a személyekre vonatkozó adatok és megkeresések bizalmas kezelése éppen úgy idetartozik, mint a kérések megbízható, pontos teljesítése. Akár csak az orvos–beteg viszonyában, az előállító, a terjesztő és felhasználó közötti bizalom itt is minden vonalon és minden folyamatban az együttműködés alapja, de nem képzelhető el nélküle a nemzetközi együttműködés sem.

c) A *teljesség elve* szerint az információk továbbítója mind az előállítóval, mind a felhasználóval szemben felelős a közölt információk minőségi és mennyiségi teljességéért. Az információs munka valamennyi szakaszában kerülni kell mindenfajta hátrányos különbségtételt: a válogatás nem hangsúlyozhat ki egyes részleteket, de a kritikai, értékelő feldolgozás sem felejtkezhet meg szerepének etikai felelősségéről. Bár az információs munka a feltárás közben csupán a formáért és a tartalom hű visszaadásáért, nem pedig annak valóságáért felelős, e tekintetben mégis feltételez etikai felelősséget.

A teljesség elve nem jelenti a felhasználónak az információk áradatával való túlhalmozását, hanem olyan minőségi válogatást, amelynek során csak a szükséges információk jutnak el a felhasználóhoz, azok azonban hiánytalanul.

Etikai elvek az információk felhasználásában

Az információ általában a tudományos kutatás terméke, felhasználója pedig a tudós, akinek további kutatásaihoz van rá szüksége. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy a felhasználás öncélúan vagy pusztán a tudomány kedvéért, az ismeretek és tevékenységek céljától, a társadalmi és történelmi körülményektől függetlenül történik. Az információk célja, felhasználási területe a társadalmi gyakorlat széles köre, mint pl. az egészségügy, közgazdaság stb.

A felhasználó számára ezért etikai feltétel az objektivitás, az – elsősorban minőségi – teljesség és a valóság elvének betartása.

* * *

Tévedés lenne azt hinni, hogy a tájékoztatás területén csupán az elveket és az irányvonalakat lehet felállítani és kidolgozni, és nem létezhetnek benne egyes esetekre vonatkozó konkrét ítéletek. Ilyen esetekben az etikai elveket kiegészítésekkel és korlátaikkal együtt, összefüggéseikben kell mérlegelni. Az etikai elveknek – akárcsak a rendeleteknek – gyakorlati értelmezésre van szükségük. A rendeletek, előírások, szerződések stb. a szaktájékoztatás és kommunikáció területén is az etikai sokoldalúságot tükrözik.

/CAPURRO, R.: Zur Frage der Ethik in Fachinformation und Kommunikation = Nachrichten für Dokumentation, 32. köt. 1. sz. 1981. p. 9–12./

(Dezső Zsigmondné)

A könyvtárak osztályozása a gépesítés és az automatizálás szempontjából

Az olvasók jobb kiszolgálása és a könyvtári szolgálat központosítása korszerű eszközöket, számítógépes információkereső rendszereket, változatos audiovizuális technikát tételez fel és igényel.

Az Ukrán Állami Köztársasági Tudományos–Műszaki Könyvtár (*Goszudarsztvennaja Reszpublikanszkaja Naucsno-Tehnicoszkaja Biblioteka – GRNTB, USZSZR*) az Ukrán Tudományos–Műszaki Információs és Kutató Intézettel (*Ukrainszkij Naucsno-Iszledovatel'szkij Insztitut Naucsno-Tehnicoszkaj Informacii – Ukr. NIINTI*) együttműködve nekilátott saját munkájának számítógépesítéséhez. Az Ukrán Tudományos Akadémia épülő Központi Tudományos Könyvtára a tervek szerint ugyancsak számítógépre viszi alapvető technológiai folyamatait.

Az előkészítő munka folyamán a problémák egész sora merült fel, főként amikor az automatizálás eszközeit kellett kiválasztani a konkrét esetekre optimális módon. Ezek megoldásához mindenképpen tanulmányozni kellett a számítógépesítendő folyamatokat, más folyamatokkal való kapcsolatukat, a számítógépesítés körülményeit (építészeti adottságokat), a szériában gyártott gépi berendezések maximális kihasználásának lehetőségét, és e tanulmányok adta eredményeknek megfelelően lehetett csak egységesíteni a gépesítési terveket.

Ez a küzdelmes előkészítés adta az ötletet, hogy célszerű lenne összekapcsolni a könyvtárak osztályozásának és számítógépesítésének a problematikáját, hogy az így kapott csoportosítás alapján világossá váljanak az automatizálás általános követelményei.

Az osztályok kialakításához a könyvtárak funkciójából, a könyvtári hálózatban elfoglalt helyükből, az állomány nagyságából és összetételéből, valamint az olvasók számából és szakmai homogenitásából, illetve ettől függően az alapvető technológiai folyamatok minőségi és mennyiségi mutatóiból, valamint e folyamatok realizálásának – a könyvtár építészeti adottságaira visszavezethető – feltételeiből kell kiindulni.

A könyvtártipológia a könyvtári elmélet egyik legvitatottabb területe. Elfogadható T. F. KARATÜGINA álláspontja, miszerint a könyvtár hovatartozása „...állományának profiljától, olvasóinak szakmai összetételétől, az alkalmazott munkamódszerek és formák arzenáljától függ.”

Sz. M. DUBAUSZKASZ felosztásában alkalmazott „általános” és „szakosított” jelző beszűkít, mivel csak egyetlen szempontból sorolja be egy adott csoportba a könyvtárakat, holott az állomány és az olvasók jellemzői egyaránt és egymástól elválaszthatatlanul veendő figyelembe.

M. K. VJAL'JAOTSZ osztályozása egy „n” dimenziós térben határozza meg a könyvtár helyét. A javasolt osztályozásnak – kétségtelen előnyei mellett – az a hiányossága, hogy a különböző ismérvek alapján kialakított könyvtártípusok átfednek egymással. Nem szerencsés ebben az osztályozásban a nyelvi felosztás szempontjainak megválasztása, a könyvtári rendszerben betöltött funkció alapján „archiváló” és „információs” típusok képzése, valamint az állomány nagysága szerinti nagy-, közép- és kiskönyvtár kategóriák használata sem.

A leglogikusabbnak N. K. KOSZSZAKOVSKAJA osztályozása tűnik, amely kiindulása lehet a további elméleti és szervezési elhatározásoknak, bár egy-egy kifejezést pontosítani kell. Ő az „állami könyvtár” alternatívájának csak a „magánkönyvtár” tekinti, holott az „állami” jelző a szovjet gyakorlatban mindössze arra utal, hogy az ilyen könyvtárat valamiféle központi szerv tartja fenn, szemben azokkal a könyvtárakkal, amelyeknek ágazati, köztársasági, szakszervezeti stb. fenntartójuk van!

Ami a „tudományos” jelzöt illeti, ez – függetlenül szervezeti hovatartozásuktól – nemcsak azokhoz a könyvtárakhoz kapcsolható, amelyek a tudományos kutatás információellátását végzik, hanem minden olyan könyvtárhoz, amelynek állománya és szolgáltatásainak színvonala kielégíti az olvasók tudományos érdeklődését.

Ily módon a „tudományos” jelző csupán az egyes könyvtárak minősítője lehet, de nem tipológiai csoportismérv.